

“СВАТ НЕ СВАТ, А ЧАЛАВЕК СВОЙСКИ”

НАЗВЫ СВАТОЎ У БЕЛАРУСКАЙ ДЫЯЛЕКТНАЙ МОВЕ

У сучаснай беларускай літаратурнай мове, як і ў дыялектнай, тэрміны роднасці *сват* і *сваціця* маюць два асноўныя значэнні: ‘асоба, якая сватае’ і ‘бацька (маці) мужа ў адносінах да жончыных ці бацька (маці) жонкі ў адносінах да мужавых бацькоў’ (ТСБМ, т. 5, с. 83). Менавіта ў другім значэнні мы і будзем разглядаць тэрміны *сват* і *сваціця*.

Ва ўсіх беларускіх гаворках у значэнні ‘бацька мужа (жонкі) у адносінах да мужавых (жончыных) бацькоў’ выкарыстоўваецца адзін нарматыўны тэрмін *сват*: *А давай, Дзям’ян, сваю дачку за майго Івана – будам сватамі* (в. Старына Чэрвеньскага р-на; Шатэрнік, с. 254); *Ётыю песьню пляюць з адміністрамі, кылі свату, дык пры свата кажуць, а кылі сваціці, дык і пры сваціцю* (в. М. Багацькаўка Мсціслаўскага р-на; Бяльк., с. 402); *Як сваты сьвідуца, то гавораць і сваток, і сваточак, а як дрэнна жывуць, то ні хочуць узірацца* (в. Альхоўка Навагрудскага р-на; Сцяшк.-72, с. 440); *Дзе наш сват подзеўса, ці ў клоч’е ўверцеўса, ці на сенажаці косіць, чому гасціцей не прасіць, шоб пілі да ёлі* (з вясельнай песні в. Хачэнь Жыткавіцкага р-на); *Мі думалі, што сваты ёхалі, а вонь пёшкі ішлі, молодого ў меі ку неслі, рукавішча торчалі і собакі ворчалі і сьпілі за полішча, оторвалі рукавішча* (з вясельнай песні в. Сямігосцічы Столінскага р-на); *Добры сват і собакі брат* (прымаўка); *Свату перва царка, а жэніху перва палка* (прымаўка в. Спаражоўцы Жыткавіцкага р-на; ТС, т. 5, с. 16); *У свата быў два дні, а Ганна так хораша калас нас: і на аднаго тата, й на другога тата* (в. Балданава Ушацкага р-на; Панюціч, с. 53); *Сват мой не вымагаў пасагу* (в. Малі Астравецкага р-на); *Сват накуплёў зямлі ў памёшчыка* (в. Літва Ляхавіцкага р-на; СПЗБ, т. 4, с. 382). У разнастайных дыялектаграфічных крыніцах адзначаюцца таксама і такія дэмінітыўныя формы гэтага тэрміна, як *сватка* (фанет. *сватко*), *сваток*, *сваточак* (фанет. *сваточок*): *Сватко, не рэжце косу, не хорошіў будзе, молада куца будзе* (в. Запясочча Жыткавіцкага р-на; ТС, т. 5, с. 16); *Сватка быў прыстойна адзеты* (в. Данілавічы Дзятлаўскага р-на; Сцяшк.-83, с. 426); *Ой, сват, сваточок, подарыв платочок, я за гэтыі платочок поцэлюю разбчок* (в. Сіманавічы Драгічынскага р-на; СПЗБ, т. 4, с. 382).

Са значэннем ‘маці мужа (жонкі) у адносінах да мужавых (жончыных) бацькоў’ ужываюцца вытворныя аднакаранёвыя тэрміны *сваціця*, *свацёя*, *сваха*, *свахна*, *сванька*, *свашка*, *сватыня*. Літара-

турная форма *сваціця* (фанет. *сваціця, сваціця*) адзначаецца пераважна ў паўночна-ўсходніх і сярэднебеларускіх гаворках: *Сват сваціці паплёў лапці з таўстых лык* (в. Гуліна Сенненскага р-на; Касп., с. 278); *Сваціця агуркі мне дала* (в. Вялікае Сяло Верхнядзвінскага р-на); *Сваціці мае прыдуць* (в. Мярэцкія Глыбоцкага р-на); *Сваціця, давай папаём* (в. Саланое Вілейскага р-на); *Сваціця са сваціцяй не ўжывуцца: адна будзіць за дачку, а другая за сына цягнуць* (в. Вузла Мядзельскага р-на); *Сваціці са берацца і пагавораць пра сваіх дзяцей* (в. Ёдлагічы Браслаўскага р-на); *Яна мне сваціця, а ён св. т. нічога німа сказаць на сваіх – добрыя* (в. Кігалі Шчучынскага р-на; СПЗБ, т. 4, с. 383); *А ў бабр. сваціця, а ў бабрэ, а нясі гарэлку ў вядрэ* (в. Антрапы Мсціслаўскага р-на; Бяльк., с. 402); *У сваціці ча ялі была, дачушку правёдала* (в. Слабада Ушацкага р-на; Панюціч, с. 54); *Сваціця прыехала ў косці правёдаць сваю дачку* (в. Старына Чэрвеньскага р-на; Шатэрнік, с. 254).

У гаворках Мсціслаўшчыны гэты тэрмін вымаўляецца з націскам на канчатку – *сваціця* (фанет. *сваціця*): *Сваціця мне прінісла гырлачычык мылыка* (Юрчанка, СНЛ, кн. 3, с. 134). Прыведзены ён у такой акцэнтнай форме і ў слоўніку Івана Насовіча: *Пі да сваціці* (Нас., с. 574). З ліку дэмінітыўных формаў у дыялекталагічных крыніцах падаюцца варыянты *сваціціка*, *сватынька*, *сваціцяйка*: *Січас устрэціцца сваціцікі, пыгаворюць, яні ня відзіліся с учыраішніга вечыра* (Мсціслаўшчына; Юрчанка, СНЛ, кн. 3, с. 302); *Будзь здарова сваціціка* (Нас., с. 574); *Як ты здарова, сватынька?* (Чашнікі; Касп., с. 278); *Частуйся, сваціцяйка!* (в. Старына Чэрвеньскага р-на; Шатэрнік, с. 254).

Форма *свацёя* ўжываецца ў гаворках на памежжы Гродзенскай і Мінскай абласцей (Карэліцкі, Навагрудскі, Стаўбцоўскі і Нясвіжскі раёны), утвараючы такім чынам кампактны арэал: *Свацёя сядзела з нашым сваткам* (в. Антанёва Карэліцкага р-на; Сцяшк.-83, с. 426); *Са свацёяю выгульвала па сяле* (в. Лукі Карэліцкага р-на; Панюціч, с. 54); *Свацёю на базары бачыла, гэта маці маёй нявесткі* (в. Купіск Навагрудскага р-на; Усціновіч, с. 47); *Калі мой сын жанаты на Ганнінай дачыць, дык Ганна мне свацёяю прыходзіцца* (в. Стары Свержань Стаўбцоўскага р-на; Прышчэпчык, с. 81); *Свацёя садзіцца ў самым перадзе* (в. Новіны Нясвіжскага р-на; СПЗБ, т. 4, с. 383).

Тэрмін *сваха* ўласцівы гаворкам паўднёва-заходняга дыялекту і часткова сярэднебеларускім, што тэрытарыяльна супрацьпастаўляе яго форме *сваціця*: *Сваціці шэдзсят сем габў* (в. Парэчча Гро-

дзенскага р-на); *Маці майго мужыка і мая маці – гэта свахі* (в. Малахоўцы Баранавіцкага р-на); *Моя сваха прыйхала* (в. Дзмітравічы Камянецкага р-на; СПЗБ, т. 4, с. 383); *Сваха Мانیна прыйхала* (в. Рухава Старадарожскага р-на; Чабатар, с. 121); *Свахі прыйхалі да маладых* (в. Вострава Слонімскага р-на; Сцяшк.-72, с. 441); *Гэта сваха мая, наш сын дачку яе браў* (в. Горка Слуцкага р-на); *Бывае, што сваха са свахаю – хоць не страчайся* (в. Ванелевічы Капыльскага р-на); *Сваха памёрла* (в. Чудзін Ганцавіцкага р-на); *Яго маці й мая – свахі* (в. Рэдкавічы Любанскага р-на; Панюціч, с. 54). Словаўтваральны варыянт *свахна* зафіксаваны ў гаворках захаду Гомельшчыны і ўсходу Брэстчыны (Жыткавіцкі, Лельчыцкі і Столінскі раёны): *Одно, коб давала корова молоко, свакно* (в. Мачуль Столінскага р-на); *Бо ўжэ твою галоньку дружкі абсели, свакны облели* (з песні; в. Пагост Жыткавіцкага р-на; ТС, т. 5, с. 16).

Найменне *сванька* (фанет. *сванка*) адзначаецца ў гаворках заходняй Гродзеншчыны і Брэстчыны, г. зн. на беларуска-літоўска-польскім паграніччы, а таксама ў маўленні жыхароў Лоеўшчыны: *Мая сванька добрая, сванька маладзёйша за міне* (в. Куклі Воранаўскага р-на); *Зэхаліся сванькі на кірмаш, было ап чым пагаварыць* (в. Нагародавічы Дзятлаўскага р-на; Сцяшк.-72, с. 440); *У міне нятто ж лядзішча сванька была, вечны ёй пोकуй, жыць ні давала* (в. Лойкі Гродзенскага р-на; Цыхун, с. 126); *На вясель едуць дружына, сват і сванька, малады і маладыя* (в. Дакудава Лідскага р-на; СПЗБ, т. 4, с. 381); *Гэта мая сванька* (в. Крывічы Зэльвенскага р-на; Сцяшк., с. 142); *От мая сванька добра пее да ўсё: такіе любоньныя песні знае* (в. Перадзелка Дзеўскага р-на; Янкова, с. 320). Між іншым, І. Насовіч у слоўніку падае тэрмін *сванка* з цвёрдым [н] і характарызуе яго як выключна рэдкую дэмінітыўную форму: *Сванка ты мая роднёнькая!* (Нас., с. 573).

Форма *свашка* характэрна толькі для гаворак Гомельшчыны, хоць разглядаць яе як самастойны словаўтваральны варыянт даволі рызыкаўна. Хутчэй за ўсё, гэта дэмінітыўная форма тэрміна *сваха*, тым больш што і занатавана яна прыкладна ў межах яго пашырэння ў традыцыйным вясковым маўленні жыхароў. На гэта, дарэчы, указвае і Іван Насовіч, падаючы тэрмін *свашка* з дэфініцыяй ‘сватыюшка’ (Нас., с. 574).

Цікавы словаўтваральны варыянт адзначаюць у навуковай літаратуры ў гаворках Мастоўшчыны. Тут у гэтым значэнні выкарыстоўваецца тэрмін *сва́тыня*: *Чаму гэта мая сватыня нічога ня есць, ня п’е і пёсянь не п’е, чаго засумавала?* (в. Лаўна Мастоўскага р-на; Сцяшк.-83, с. 426).

Такім чынам, у беларускай дыялектнай мове да гэтага часу захаваліся і алтыўна выкарыстоўваюцца ў паўсядзённым ужытку традыцыйныя назвы сватоў.

Скарачэнні

Бяльк. – Бяльквіч І. Краёвы слоўнік усходняй Магілёўшчыны. – Мінск, 1970; **Прышчэпчык** – Прышчэпчык А. Лексіка сярэдняўсходняй гаворкі // 3 народнага слоўніка. – Мінск, 1975; **Сцяцко** – Сцяцко П. Дыялектны слоўнік (з гаворак Зэльвеншчыны). – Мінск, 1970; **Сцяшк.-83** – Сцяшквіч Т. Слоўнік Гродзенскай вобласці. – Мінск, 1983; **ТЭБМ** – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Т. 1 – 5. – Мінск, 1977 – 1984; **Усціновіч** – Усціновіч А. Таксавацкі слоўнік у Купіску // Народная словатворчасць. – Мінск, 1979; **Цыхун** – Цыхун А. Скарбы народнай мовы. – Гродна, 1993; **Чабатар** – Чабатар Н. 3 лексікі вёскі Рухава Старадарожскага раёна // Народная словатворчасць. – Мінск, 1979; **Шатэрнік** – Шатэрнік М. Краёвы слоўнік Чэрвеньшчыны. – Мінск, 1929; **Юрч., СНЛ** – Юрчанка Г. Сучасная народная лексіка. – Мінск, 1993 – 1998.

Астатнія скарачэнні гл. у № 4 за гэты год (артыкул П. Міхайлава “Свякроў – не родная кроў”).

Павел МІХАЙЛАЎ,
кандыдат філалагічных навук.